

עלון שבועות

* משוב העלון - יהיעם

* על הגאולה ועל החמורה-ההרב י. עמיסל-4

*+ חירוב ישיבת א"י-הרב ש. רפפורט -15

* מחילה בנוזיקין-איהמר ורהפטיג-19

* הנהגת עם ישראל-יוסף הורביץ-25

* מעשים ומניעים,ההרהורים-יוחאי רודיק-27

* פניחת קופסאות שימורים בשבת-יצחק קיגלר-30

* ברכת"כורא נפשות"- יוסף עופר-47

* "דעתה אשיכנו לך"-מרדכי סכתו-56

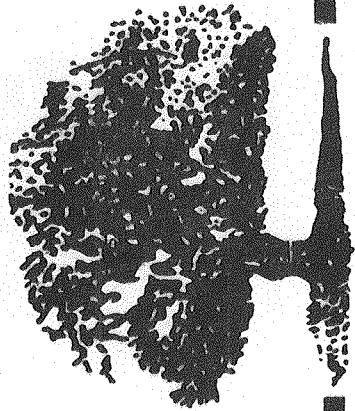
* בלמך כדרך-הרב א. בלומנצוויג-61

בס"ד

סיון התשל"ח

שנה י"ב לאחד ירושלים

ישיבת הר עציון . אלון שבות . הרי חברון

ברכת בורא נפשות / י. עופר

ברכת "בורא נפשות רבות" בנוסחה המקובלת היום, נראית מסורבלת וקשה לפירוש. ננסה לעקב אחרי התפתחות הנוסח ופירושו המדויק בכל שלב.

הנוסח המקובל (החלוקה ליחידות טובהר בהמשך):
בא"י אמ"ת בורא נפשות רבות וחסרונו על כל מה שבראת
להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים

א. במקורה, מופיעה הברכה כברכה ראשונה (לפני האכילה). וכן שנינו בברכות פ"ו מ"ח (מד):

"השותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו
ר' טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונו"
ובתוספתא ד, יד' "מעשה בר' ט' שהיה יושב בצלו של שוכר בשבת
במנחה. הביאו לפניו דלי של צונן. אמר להן ר' ט'
ט' לתלמידים:

השותה מים לצמאו כיצד מברך ?
אמר לו: למדני, רבינו !
אמר להם: " בורא נפשות וחסרונו " (ו)
הגמ' מה. "פוסקת": "פוק חזי מאי עמא דברי", ואינה מפרשת מהו המנהג. בפשטות, נראה שדעת רט' נדחתה מהלכה, ונתקבלה דעת ת"ק: "שהכל נהיה בדברו".

אך רש"י (שם) מבין שהגמ' קבלה גם את דעתו של ר' ט' אלא שהעבירה את הברכה לשמש כברכה אחרונה. "וכבר נהגו לברך בחחילה שהכל ובסוף בורא נפשות..."

ב. נאמן, בגמ' אנו מוצאים את הברכה, כברכה אחרונה.
ו. מד: " אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו:
על הביעא ועל מיני קופרא (רש"י - כל

מיני בשר) מברך שהכל, ולבסוף בורא נפשות
רבות (2) אבל ירקא - לא.
ור' יצחק אמר: אפילו ירקא, אבל מיה - לא.
ורב פפא: אמר אפילו מיה ו "

והלכה נפסקה כרב פפא.

בעוד שני מקומות נזכרת ברכה זו כברכה אחרונה:

2. לז.

"הכא (באוז נדחן) בתחילה מברך עליו שהכל נהיה בדברו ולבסוף : בורא נפשות רבות וחסרונו על כל מה שברא [ה]

3. לח:

"אי אמרת שלקות לאו במילתיה קיימי...לבסוף מאי מברך ? דילמא בורא נפשות רבות וחסרונו על כל מה שברא..." (3)
במובאה 2 (דף לז) גורסים הראב"ן אוף' הר"ל וכתל' מינכן על כל מה שברא (4). כך גם גרסת הדפוס שלנו בערובין יד:
"השוחה מיס לצמאו אומר שהכל ני"ב ,

רטי' אומר בורא נפשות רבות וחסרונו, על כל מה שברא..."

אלא שכתבי היד משמיטים את "על כל מה שברא" (4) , ונראה שהדין עימס , שהרי מדובר שם בברכה ראשונה, ונוסח זה לא נאמר לגבייה.
לשונו הברכה בשתי נוסחאותיה נראה קשה, וזקוק להסבר.

ג. המלה "עלי" יכולה להתפרש, בנגוד למקובל , "לאחרי" (כמו "והקטיר עליה חלבי השלמים" עליה השלם כל הקרבנות כלם). או "בנוסף עלי" (כמו , אולי , "פן יבא והכני אם על בניס") ואז יתכנו שני פירושים:

1. "בורא נפשות רבות ... על כל מה שברא " הנפשות לעומת כלל הבריאה

2. " ... וחסרונו על כל מה שברא " צרכי האדם לעומת הבריאה.

3. הבייה מפרש "עלי" במשמעות "מיטל עלי"
אף הוא מבין שיש לקרא " ... וחסרונו על כל מה שברא" ומפרש: " מה שחסר לנפשות הוא מוטל על הדברים שברא".

לפי שני ההסברים הראשונים הכרחי לגרוס " שברא" , שהרי באותו משפט כבר התחלנו לדבר על הקבי"ה בנסתר; כך משמע מהבייה שם. גם לפירושו של הבייה מתאים יותר הנוסח "שברא" , אלא שאפשר גם לגרוס " שברא "

ד. נראה לי (6) שהנוסח שבגמ' הוא הרכבה של שתי ברכות:

1. באי"י אמ"י בורא נפשות רבות וחסרונו.

2. באי"י אמ"י על כל מה שברא.

הברכה הראשונה , היא הברכה שראינו במשנה ובתוספתא

כברכה ראשונה לדעת ר"ט . אין מקור לברכה השניה בברכה נפרדת,
אך היא דומה למדי לברכת "שהכל נהיה בדברו".

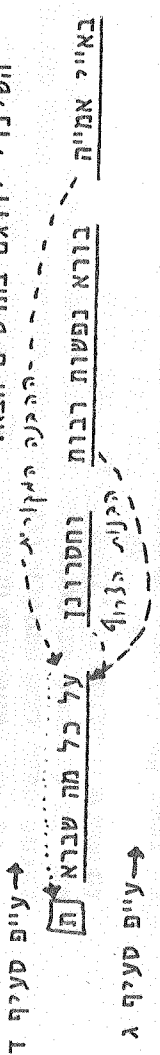
העקרון של צירוף שתי ברכות לאחת, נמצא מספר פעמים בגמ'
"מאי מברך (על הקשת)? "ברוך זוכו הבית"

במתניתא תנא "... נאמן בביתו וקיס במאמרו".
אמר רב פפא : הלכך נימרינהו לחרוייהו
"ברוך זוכרהבית נאמן בביתו וקיס במאמרו".

ושם סי' לגבי חתימת "אשר יצר" : "רופא כל בשר". רב ששת אמר:
"מפליא לעשות". אמר רב פפא: הלכך נמרינהו
לחרויהו" רופא כל בשר ומפליא לעשות".

דוך אחרת, הציע ר"ש ליברמן (7) : כפי שראינו היתה הברכה
בחחילה ברכה שלפני האכילה, כלומר ברכת שבת, והיתה דומה לשאר
ברכות הנהנין המתארות הקבי"ה. עם העברתה לשמש כברכה שאחרי האכילה,
ברכת הודאה, התאימו אותה לשמש כהודאה ע"י תוספת, ויש להבין כך:
בא"י אמ"ה (במאמר מוסגר : בורא נפשות רבות וחסרונן) על כל מה
שבראת ! המשותף לשתי הדוכים שבסעיף זה, שהקטע " על כל מה שבראת"
במקורו, הוא המשך ישיר של אברוך אתה ה' אמ"ה ".
לפיכך, לפי שתי הדוכים הכרוחית הגירסא " ברוך אתה .. על כל
מה שבראת " ! שהרי פתח בנוכת "אתה" (8).

אולם עם הצירוף לברכה אחת, הובן הנוסח, שלא כמשמעותו
המקורית, אלא כאחד מן הסברים שהוזכרו בסעיף ג', ולפי
הגירסא. שם יש הכרח לשנות ולגוס "שברא", שהרי פתח בנסתר
" בורא נפשות " ושוב אין לחזו לנוכח.
השינוי יודגם בתרשים הבא:

נעבור לדון בשאר חלקי הברכה.
ה. ירושלמי ברכות ו' א': " בסוף (= ברכה אחרונה על אוז אפוי ומבשל)
ר' יונה בשם ר"ש חסידא:

אשר ברא מיני מעדנים לעדן בהם נפש כל חי. בא"י על הארץ ועל מעדניה.

ר' אבא בר יעקב בשם ר' יצחק רובא: רבי כשהוא אוכל בשר או ביצה היה אומר: אשר ברא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי. בא"י חי העולמים".

יש לדקדק היטב: "נפשות רבות" שבירושלמי מתיחס לחיות הנאכלות שהרי מדובר על מאכלים מן החי (בשר וביצה ו) הנוסח הוא "להחיות בהן (בנפשות) נפש כל חי" ואם צריך עוד הוכחה, הרי ההקבלה למאמר הקודם תוכיח "מיני מעדנים לעדן בהם נפש כל חי".

הבבלי, לעומת זאת, כשמדבר על "נפשות .. וחסרונן" (לעיל ב' 2, 3) מתיחס לנפשות האוכלות, לנו, בני האדם! וגם במשנה (שבסעיף א', גבי ברכה ראשונה) המדובר בנפשות האוכלות. הנושא שם הוא השוואת מים לצמא, ומזכר גם שם "נפשות" וחסרונן".

ו. עתה נעיין שוב במאמר הבבלי מד. (לעיל ב' ו)

רבי יצחק בר אבדימי הנזכר שם הוא - הוא ר' יצחק רובא (= רבא, הזקן) שבירושלמי (9) והמאמר שהוא מוסר הוא בשם ר' יהודה הנשיא (=רבינו), כמו בירושלמי. מאמרו בבלי זהה לזה שבירושלמי מדובר באוכל מן החי (בשר וביצים) והכונה במלה "נפשות" היא בשני התלמודים לנפשות בעלי החיים הנאכלים!

אלא שר' יצחק הבין כבר שהכונה לנפשות האוכלות (נראה שלא קבל את הנוסח המלא שבירושלמי, ומסרו לו רק "בורא נפשות רבות וכו'") כגורסה בבבלי) הוא פירש את ההגבלה לבשר וביצים כהגבלה הנובעת מחשיבות, ואם כך חשב לנכון להרחיב את ההגדרה גם לירק. והצעד האחרון המתבקש בכוון זה. הוא צעדו של רב פפא שבטל כליל את כל ההגבלות - "אפילו מים ו!"

ז. ראשונים, שראו לפניהם את הבבלי והירושלמי חשבו על אפשרות "להרכיב" את הנוסחים זה על זה. הדמיון בין שני הנוסחים אפשר את ההוכחה, למרות הבדל המשמעות של "הנפשות".

אלא שלא קל היה להכניס את נוסח הירושלמי המסיים בברכה שלא בזכרה בבבלי.

תשובות רמבי"ם: (10) ברכת בני"ר, יש מי שאמר בה "בא"י
 חי העולמים" האם זה מותר, שהרי לא הוזכרה בה חתימה?
 תשובה ונורא נפשות רבות אין בה חתימה כמו שבבר ראיתם שכתבנו
 לשונה בחבור, (11)

תשובות רש"י: (12) מהו לחתם בברכת בורא נפשות רבות? לפי
 שראיתו בשם רבני צרפת שחותמים בה בא"י חי העולמים.

תשובה אתה שמעת, אני לא שמעתי ולא ראיתי מי שחותם בה. (13)

אבל מתוך השאלות שמענו על מנהגים לחתם בה, ועל "רבני
 צרפת שחותמים בה", ולא הספנו לצרף נוסח החתימה שבירושלמי לנוסח
 הבבלי.

וכן בטור (או"ח רז): "בירושלמי חותם בא"י חי העולמים
 וכן היה נוהג א"י הראשון".

ונוסח רס"ג בסדרו (עמ' פבי) "בא"י אמ"ה בורא נפשות
 רבות על כל אשר ברא ברוך אתה חי העולמים" מענין שהוא
 אינו מביא את נוסח הירושלמי "להחיות בהם נפש כל חי". אולי עמד
 על הבדל המשמעות במלה "נפשות" ולמד מן הירושלמי רק את
 תוספת הברכה. מסתבר שמנהג זה הביא לשאלה שנשלחה לרמב"ם.

ודרך פשרה הציע ר' יונה (ברכות, לב. באלפס):
 "וכיון שלא הוזכרה בתלמוד שלנו לא נחתם בשם מספק, ונכון
 לומר חתימת הברכה בלא שם."
 מוזר, שזהו הנוסח המודפס בשאילת דרב אחאי גאון (14)
 "בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא ברוך חי העולמים".

הנצי"ב (ביהעמק שאלה"ש) מכין שצריך להשלים "ברוך אתה
 הי" כמובן מאליו, ומביא דוגמא לכך מלשון השאלות עצמן, דבריו
 מסתברין, כי לא ראינו התייחסות של הגאון ל"ספק הברכה".

ח. נציג שוב, לשם בהירות, את הנוסח המקובל, ונציין את מקורם של
 כל חלקיו:

בא"י אמ"ה	בורא נפשות רבות	וחסרונן	על כל מה שברא [ח]
משנה	משנה	בבלי	
בבלי	בבלי		
ירושלמי	ירושלמי		

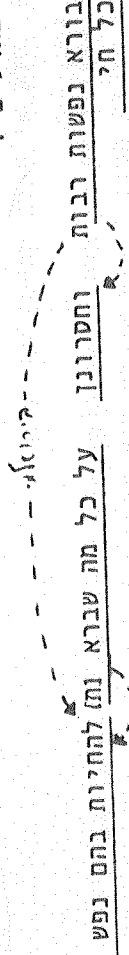
להחיות בהן נפש כל חי ברוך (א"י) חי העולמים

ירושלמי

יש לשים לב לשנוי משמעות והתייחסות שנגרם עם הצרוף:

בנוסח הירושלמי היה קשר ישיר בין בורא נפשות רבות ובין להחיות בהן נפש כל חי . עם ההרכבה נותק הקשר נחוק מחלט, שהרי "הנפשות" פורשו כנפשות האוכלות ונוסף אחריו וחסרונן . ואם כן, יש למצא בן זוג חדש לבטוי להחיות בהן נפש כל חי, ואכן הוא נמצא : על כל מה שברא נתן (15)

ובתרשים :

ט. וכך אנו מגיעים לפירושים הבאים:

1. החוסי' (לז) : "בנך וחסרונך" - כמו לחם ומים שאי"א בלא הם (= הכרחיים) "על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי" - "כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם, שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא , כמו הפוחים וכיוצא בהם (= מותרות).

ומסיים בה ברוך חי העולמים ובריורשלמי ברוך אתה ה' חי העולמים. (16) פירוש זה נפוץ מאד בראשונים ובאחרונים (17)

2. י. בער (18) " מן "ברוך עד "חסרונך" - הוא קריאה לה' : ברוך אתה ה' אשר אתה הוא בורא נפשות . אחי"ב יאמר על מה יהיה ברוך : "על כל שברא להחיות בהם נפש כל חי" . זהו , בעצם, פירושו של יי"ש ליברמן (בסעיף ד) אלא שנוספה הרכבת הבטוי " להחיות בהם נפש כל חי" .

צרוף אחר יצר רבינו יונה (לב. באלפס) : "ופירושו - ועל כל מה שבראת ברוך חי העולמים ה' " ועל כל מה שבראתי דבוק עם סוף הברכה " .

אם נשוא את דבריו לטבלה שבסוף סעיף ד , נגלה שכת יש בידינו הסבר רביעי לאן מחיטת הפסקה " על כל מה שבראת".

י. ברמב"ם אנו מוצאים: (19) " בורא נפשות על כל מה שברא חי העולמים". וכן הוא נוסח ההימנים בכתבי היד.

וכן בסדר רב עמרם גאון (ח"א סעיף עג) : " בורא נפשות רבות על כל מה שבראת חי העולמים".

וכך גם הנוסח במכילתא (עמ' 106) לפי מספר כתבי יד (20) ולא בכור לי מקורו של נוסח זה : או שכן גרסונבלי בחור נוסח הברכה או שיש גם פה השפעה של נוסח הירושלמי, אם כי רק בשתי מילים . (21)

ביאורים :

1. וכן במכילתא דרשב"י עיי' 63: וכן מכילתא עמ' 106 ושם נראה שהוסיפו " על כל מה שברא חי העולמים". וע' תוספתא נפשוטה ברכות עמ' 69 שורה 63.
2. גרסת הדפוס " בורא נפשות רבות וכו'" ואינו נמצא בכת"י .
3. מגמרא זו אנו רואים שעצם היות ברכת ב"נ ברכה אחרונה , היה מסופק גם למקשה וגם למתחץ.
4. עיין דקדוקי סופרים שם.
5. בטור או"ח נ"ז
6. וכן הציעו כמה מהאחרונים עיין " נתיב בינה" לרב יעקובסון ח"ג עמ' 106

7. בביאור הקצר לתוספתא ברכות , עמ' 22 הערה 63
8. אין זה דומה ל" המוציא לחם " וכד' שהוא תאור לה' , שהרי אצלנו יש המשך אורגני למשפט , ואוזן שומעת תבחין בהבדל.
9. עיין הוכחות לזהוי ב"יתולדות תנאים ואמוראים" / אהרן היימאן עמ' 784 ואינצקי לחכמי התלמוד/ מרגליות עמ' 581 . זהוי זה מסתהר במיוחד , כי ר' יצחק חבירו של ר' יוחנן מגיב על זברי ר' יצחק בא' , ואיך זחוק מאד להניח שמדובר באמורא רב יצחק בר אבדימי . יש איפא , לגרס רבי יצחק בר אבדימי.
10. הוצאות בלאו עמ' 338 .
11. אצלנו לא נמצא הנוסח ביי"ד , ואולי קצרו המקצרים וכתבו " בורא נפשות וכו" כמו שקרה מספר פעמים בסדור הרמב"ם...
12. חלק א' שאלה קמ"ט עמ' נ"ח.
13. ^{גימ' ר"ס} ימצאין את העובדה יוצאת הדופן , שלא ציינו את הדבר שנברא כדי שנהנה ממנו " אלא אדרבא הוא מברך על שברא נפשות רבות שחסרות וצריכות למה שברא".
14. יתרו שאילתא נא עמ' שכז ,
15. יש להבחין בהרכבה גם ע"י " חריקה" בנוסח: צריך היה להיות " כל מה שבראת להחיות בו נכח".
16. נראה שתוס' ראה את הנוסח שלפניו כנוסח מקורי , ולא כנוסח שמקורו בירושלמי , ולכן רק מביא את הירושלמי להשוואה , ולא כמקור .
17. למשל אבודרהם עמ' שלי : טור ס"ו רז ; ברטנורא על המשנה (ו ח)
18. פירוש לסדור . עמ' 567 מובא ב"נתתי בינה" חג' עמ' 106 .
19. פירוש המשניות תרגום קאפח עמ' מה , והערתו של הרב קאפח .
20. אמנם , כיון שמדובר שם בברכה ראשונה, נראית גריסת המשמיטיב

את "על כל מה שבראת חי העול" " אם נקבל גירסה זו
בבריתא היא כמובן, מקורית.

21. יש דמיון בין נוסח זה לנוסחי רס"ג והשאלות
שהובאו בסעיף ז'.

* * * * *
* "יומת המת" רשע, בחייו חשוב כמת, מפני
* שרואה חמה זורחת ואינו מברך "יוצר אור",
* שוקעת - ואינו מברך "מעייב - ערביס",
* אוכל ושותה ואינו מברך.
*
* אבל הצדיקים מברכים על כל דבר ודבר
* שאוכלים ושותים ושואים וששומעים.
* (תנחומא, ברכה)
* * * * *